

Egyforma, gondtalan és lélektelen

Álom az „optimalizált” emberről

Úgy tűnik, manapság már az ember dönthet az emberi élet kezdetéről és végétől. A kutatások előrehaladása azonban egyúttal felszabadította az orvosi mindenhatósággal összefüggő fantáziákat is: kialakult a betegségek-től „megszabadult”, hiba és szenvedés nélküli ember képe.

Ez a *bioetika* világképe. Ez az etika szolgáltatja az elméletet a modern biotechnikai orvoslás, a géntechnika, a humán genetika, valamint a szaporodás és a szervátültetés tudományának igazolásához. Az utóbbi húsz évben az USA-ban és az angolszász térségben létrejött, s onnan Európába benyomult bioetika azt a látszatot kelti, hogy egyetemes etika; képviselői úgy vélik, ezzel az *állítólag* egyetlen „racionális” etikai kezdeményezéssel *képesek tudományosan megválaszolni az emberi élet „értékének” vagy „értéktelenségének” kérdését*. A bioetika hívei körében egyrészt gazdasági érdekektől vezérelt emberek rajai találhatók meg: ők nagy bevételeket várnak például géntesztek vagy genetikai manipulációk révén előállított gyógyszerektől, másrészt pedig betegségek-től fenyegetett vagy fogyatékos emberek, akik szenvedéseik enyhítését vagy a fogyatékoság nélküli életet remélik.

A *genom* (a teljes kromoszóma-állomány) elemzésére vetett tekintettel *a bioetikusok arról beszélnek, hogy jognak és kötelességünk megtervezni az egyén életét*. Egyikük, *Hans-Martin Sass* azt írja, hogy az állam nem tudja „erkölcsileg igazolni” az ilyen (a lehetséges betegségek szempontjából történő) genom-elemzések tilalmát, majd így folytatja: „A géntesztekkel és génterápiával megvalósított betegségek-megakadályozás, a megelőzés, az egészséghez mért foglalkozásbeli tevékenykedés és szabadidő-alakítás” magasabb szintű életminőséget adhat a nagykorú polgároknak, mint „tudatlanságuk és »a természet szerencsejátékának« való kiszolgáltatottságuk”.

A biotechnikai kor világképe tehát hatályon kívül akarja helyezni „a természet szerencsejátékának” szabályait. Ehelyett az ember kényszeríti rá a természetre – beleértve saját fajtát is – a játékszabályokat, odáig menően, hogy genetikailag kiszűri a hibás, „megélésre nem méltó” életeteket. Azzal, hogy a bizonyos genetikai hibák-

kal vagy betegség-hajlamokkal bíró embereket selejtnak minősítik, amelyet a születés előtti diagnosztika módszereivel a lehető legkorábban ki kell irtani, *a tökéletes, manipulatív módon létrehozott ember képét festik igéretként a horizontra*.

Már beszélnek a legsúlyosabb, öröklés útján szerzett elmebetegségek kiküszöbölésének etikai kötelezettségéről. „Az élet megtervezésének joga és kötelessége” mint az emberi cselekvés normája az USA-ban azt eredményezte, hogy az élet- és betegségbiztosítók géntesztek elvégzését szabják feltételül a szerződéskötéshez. A betegbiztosító pénztárak nem biztosítják a családi biztosítás keretében azokat a meg nem születetteket, akiknél fennáll valamilyen örökletes betegség valószínűsége. Az élettervezés társadalmi normává emelt kötelessége azt parancsolja, hogy a leendő anya vegye igénybe a géntesztet, és megfelelő diagnózis esetén vetesse el a gyermekét. Az egyén döntési szabadságának állítólagos növekedése a géntechnológiai módszerek használatának kényszereként lepleződik le: e módszerek célja saját örökítőanyagunk vagy saját utódaink „optimalizálása”.

A bioetika egy lélek nélküli, rendkívül bonyolult biokémiai gép képét vetíti elénk. A biotechnikai kor a komputer képére és hasonlatosságra rajzolja meg a természetet és vele az embert, s a kibernetika nyelvén mondja el a teremtéstörténetet. Úgy tűnik, a biotechnikai kutatás fejlődése, és különösképpen az emberi kromoszóma-állomány térképének elkészítése lehetővé teszi, hogy kikutassuk és emberi döntéseknek vessük alá az emberi egzisztencia minden titkát. Az emberi testnek mint az orvostudomány és a biológia tárgyának megszületése, illetve anatómiai képződményként, mechanikai konstrukcióként való eltárgyasítása már a 16. században végbement. *Descartes* francia filozófus vezette be a szubjektum-objektum kettősséget; ennek értelmében a test nem más, mint emberi gép, a beteg ember pedig a rosszul megcsinált órához hasonlít.

* * *

Ez az emberi modell azonban teljesen egyoldalú, és teljességgel kikapcsolja a pszichoszociális dimenziót és

az emberről mint testi-lelki-szellemi egységről alkotott elképzelést – *de természettudományos szempontból sem tartható*. Ha minden ismert betegséget kiküszöbölnénk, más betegségek lépnének a helyükbe. Jó példa erre a folyamatra a baktériumok antibiotikumokkal folyó, ötven év óta tartó „elűzése”: a „therapia magna sterilisans” elve (vagyis a baktériumok totális kiirtásának kísérlete) következtében mára egészen új, ellenálló baktériumtörzsek fejlődtek ki, amelyeket már nem lehet elpusztítani. Így hozza létre az orvostudomány a maga szörnyeit.

A bioetika nagyon is fölteszi az emberi manipuláció határainak kérdését, de a pluralista, világias társadalomra utalva tagadja annak lehetőségét, hogy elfogadjunk olyan alapvető, általánosan érvényes etikai normákat, amelyek nem a természettudományos világképből származó értékekből táplálkoznak. A bioetika célja nem az, hogy alapvető etikai határokat húzzon meg, hanem az, hogy az egyes esetekben mérlegelje a javakat, azaz „etikai részletelemzést” végezzen.

A társadalom világiasságára és pluralitására utalva a bioetika élesen elhatárolódik minden olyan „rendhagyó etikától”, amely kizárólagossági igénnyel lép föl. A bioetikai világkép „fundamentalistának” és világiudegennek rágalmaz minden olyan álláspontot, amely a természettudományos gondolkodásmódon kívül álló értékrendszerre hivatkozik. Az egyetemesen érvényes emberi méltóságra hivatkozást is fundamentalizmusként veti el, az élet szentségére történő utalást pedig irracionalizmusként kárhóztatja, s *azt követeli, hogy a „fundamentalista” álláspontok helyébe a nagykorú polgárok demokratikus játékszabályokon alapuló párbeszéde lépjen*. „A demokratikus társadalmakban élő nagykorú polgárok játékszabályainak ellentmond, hogy természetjogi vagy istenjogi alapon, egy vagy több párttal folytatott párbeszédet megelőzően, eleve rögzített tartalmakkal töltsük fel az olyan fogalmakat, mint a »természet« vagy az »emberi méltóság«” – írja a bioetikus *Sass*, miközben elegánsan figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a nagykorú polgárok különböző csoportjai *eltérő előzetes ismeretekkel, felhatalmazás-*

sokkal és érdekekkel vesznek részt ebben a döntési folyamatban.

A bioetikusok követelése, azaz hogy folytassunk értékmentes, az eredményre nyitott vitát a nyitott társadalomban, olyan eszköznek bizonyul, amellyel *saját normáikat akarják érvényre juttatni*. A tudományos haladásba, az egész anyagnak a saját halhatatlanságunk álmáig terjedő uralásába vetett hit ugyanis legalább olyan mértékű normaállítás, mint az a hit, amely vallási vagy természetjogi forrásokból, avagy a klasszikus filozófiából táplálkozik.

Az eutanázia ausztrál szószólója, Peter Singer teljesen „ideológiamentesen” tesz különbséget értékes és értéktelen, megélésre méltó és megélésre méltatlan élet között. Hogy ezt a különbségtételt tudományos mázzal lásák el, Singer és más bioetikusok különbséget tesznek „az ember mint a faj egyede” és „a személy” között. Singer szemében egy „gyógyíthatatlanul visszamaradott ember” is „tagja a *homo sapiens* nevű fajnak, de nem személy”, mert ahhoz, hogy az lehessen, egy sor minőségi ismertetőjegy meglétére lenne szükség, olyanokra, mint az „öntudat, önkontroll, érzék a jövő iránt, érzék a múlt iránt, kapcsolatteremtési képesség, a másokkal törődés képessége, kommunikáció és kíváncsiság”.

A bioetikai világképben tehát az *egyén csak tulajdonságaival és teljesítményeivel szerzi meg a méltósághoz és a védelemhez való alapjogait*, amelyeket így másoknak köszönhet, azoknak, akik döntenek arról, kielégítő tulajdonságok és teljesítmények jellemzik-e. E szint alatt az emberi élet személytelen, nincs értelme, nincs méltósága, nincs értéke és nincs jogai. Szabad megsemmisíte-

ni is. Ily módon a bioetika – teljesen megváltozott társadalmi előjellel – ismét azt az álláspontot foglalja el, amely a nemzetiszocializmus idején állítólag értéktelen emberek millióinak megsemmisítéséhez vezetett.

A modern eugenika az emberi jólét és haladás elkötelezettjeként lép színre, de technikailag nem kivitelezhető már élő emberek meggyilkolása nélkül. Az a célja, hogy kiküszöbölje a megbetegítő géneket, de az is, hogy javítsa a jó közérzetet, a teljesítőképességet, és bővítsé az emberiség képességeit és adottságait. Nem egy elitnek vagy egy rasszista válogatás alapján létrejövő kisebbségnek, hanem az egész emberiségnek ígér előnyöket. Eközben *eltűnik a határ a genetikai hibák kijavítása, a fajnemésítés és az egyéni élet „optimalizálása” között*. „Mihelyt elhatároztuk, hogy belebocsátkozunk az emberi gén manipulációjának folyamatába, nincs többé megállás” – írja a biotechnikai kor kritikusa, Jeremy Rifkin. „Ha az ember génállományának megváltoztatásával meg lehet gyógyítani a cukorbetegséget, a vészegénységet és a rákot, akkor miért ne indítsunk támadást más »zavarok«, például a rövidlátás, a színvakság vagy a balkezesség ellen is? És mi akadályozhatja meg a társadalmat abban a döntésben, hogy egyik vagy másik børszín is ilyen zavar?” Az „optimalizált” ember víziójának alapja *végső soron egyfajta totalitárius gondolkodás*, amellyel technikailag megtervezett és kivitelezett terméké alacsonyítják az emberiséget.

A modern bio-orvoslást az *Etikai Bizottságok* kísérik. Az USA kórházaiban és szanatóriumokban az utóbbi tíz évben szinte mindenütt felütöttek fejüket ezek a bizottságok. Államilag létrehozott „Institutional Review Board”-okat bíznak meg etikailag rendkívül vitatott kérdések tisztázásával, s ezek a testületek óriási tekintélyt élveznek. Gombaként nőnek ki a földből a bioetikai tanácsadás-sal foglalkozó magáncégek. Ugyanezt a jelenséget lehet megfigyelni már Németországban is.

A tudósok gyülekezete egyszerűen nem tartja képesnek a közgondolkodást arra, hogy véleményt alkosson a bio-orvoslással összefüggésben felmerülő bonyolult kérdésekről, és fél azoktól a *morális töltésű vitáktól*, amelyek akadályozhatnák a kutatás folytatását. Christian Byk, az Európa Tanács bioetikai külön-tanácsadója odáig megy,

hogy megállapítja: „Európa demokratikus intézményei nagyon távol állnak attól, hogy alkalmas fórumai legyenek az ilyen témák megvitatásának.”

Az expertokráciába, a *szakértők uralmába vezető út végzetes*. Vajon tényleg *etikai bizottságokra* akarjuk bízni a döntést arról, milyen a jó gén, és milyen a rossz, mi a jó genetikai felszereltség, és mi a rossz? Vagy talán egyenesen „a piac erőire” akarjuk hagyni a döntést? Az olyan kérdésekről folytatandó vita, mint hogy mikor ember az ember, hol húzódnak az emberi manipulációs tevékenység határai, mikor kezdődik és mikor ér véget az emberi élet stb., az egész társadalomra tartozik, és egyáltalán nem maradhat az egyes tudósok vagy a „tudományos társadalom” etikai ítélletkötésére. Valamennyiünknek szakemberekké kell válnunk ebben a vitában, hiszen a kihatásai valamennyiünket érintenek. Ha a vita megmarad *szakértők zárt körében*, akkor valósággá válhat, amitől Ulrich Beck szociológus fél: „A demokrácia vége nem robbanásszerű lesz, hanem csöndes átmenet a tekintélyi technokráciába, amelyben a polgár talán észre sem veszi, hogy már régóta nem szólhat bele a túlélés lényegi kérdéseibe.”

Az embernek mint különlegesen bonyolult biokémiai gépnek a képét meghaladva, az ember és a betegség *átfogóbb fogalmára van szükségünk*. Ezzel az *integratív betegségfogalommal* a testet a normalitás és a betegség-lehetőség egységeként fogjuk fel. A szervezet megbetegedhet, és megvan a lehetősége arra is, hogy legyőzze a betegséget. Csak az mondható egészségesnek, aki meg is betegedhet. Az ember mindig törekeny, olykor beteges, a normától eltérő lény marad. Éppen ebben rejlik mindenkor egyedülálló egyéniségének minősége.

Különben végül annak a programozott, egyforma, gondtalan és lélektelen embernek a megjelenése fenyeget, akit Aldous Huxley írt le Szép új világ c. regényében. „No jó”, feleli Huxley regényében a nem alkalmazkodó vadember, „követem a boldogtalanság jogát”. Nem is szólva az öregség, a csúnyaság és az impotencia jogáról, a szifilisz és a rák, az éhség és a tetvek, a holnaptól való örökös félelem jogáról, a tifuszos láz, a mindenféle elmondhatatlan fájdalom jogáról – vetik ellene neki. Hosszú hallgatás után a vademberből végül kiszakad: „Követem mindezeket a jogokat.”

Renée Krebs-Rüb

Forrás: Publik-Forum, 1997/16

Bűnbeesés

Klónozás? Hogy sodródtunk bele ebbe? Mert a bűn nem az önmagában vett technika, hanem azok a döntések, amelyekből ez a technika egyfelől megszületett, és amelyek másfelől utólagosan rögtön hozzákapcsolódnak ehhez a technikához. Például ez a döntés: Elveszítettem az egyik gyerekeket, szeretném visszakapni oly módon, hogy egy törzssejtéből klónozással másolatot készítenek róla. Vagy az amerikai eset: Egy kislánynak életveszélyes csontvelőbetegsége van, de csontvelő-átültetéssel meg lehetne menteni. Erre lombikban nemzenek egy testvérgyereket, akinek a törzssejtjei majd meggyógyítják halálos beteg nővérének kóros vérképzését. Persze az anyaméhbe való beültetés előtt genetikai vizsgálatnak vetik alá a lombikbébit.

Miben áll e két esetben a bűnbeesés? Akárcsak az embriók szelekciója esetében, az embrió kópiaként történő manipulációjának esetében is abban, hogy nem vették fontolóra: Itt van egy 16 éves lány, aki arról beszélget a szüleivel, hogyan is nemzették őt, s a szülők elmesélik neki: „Lombikban végrehajtott megtermékenyítéssel jöttél a világra, és előzőleg le is teszteltük, hogy egészséges vagy-e.”

A lány ezután így fog gondolkodni: „A szüleim csak feltételesen fogadták el az én személyemet. Ha valamilyen betegségem lett volna, akkor kihajították volna a szemétre, igen, kiöntöttek volna csatornába, így viszont élek. Csak hát mi lesz a helyzet most, ha a szüleimnek határozott kívánságuk támad az én foglalkozásbeli karrieremmel, vagy egyáltalán az életemmel kapcsolatban, és én nem teljesítem ezt a kívánságukat úgy, ahogy ők akarják? Akkor is elfogadnak majd?”

Az a kérdés, mennyiben létezik „feltétlen elfogadás”, ami egyik feltétele annak, hogy olyan önrzetet fejlesszünk ki, amelyre valóban építhetünk. A gyerekek kárt szenvednek, ha meg kell állapítaniuk, hogy csak feltételesen fogadják el őket. Ilyen *feltételes* elfogadással van dolgunk, ha átmentünk a génteszt tüzésén, és egészséges, kívánt gyerekként léteznünk a szüleink számára.

A bűnbeesés abban áll, hogy nem fontoltuk meg: az embernek *feltétlen* elfogadásra van szüksége. Egyébként ez olyan társadalmi bűn, amely messze meghaladja a biotechnológiát, nevezetesen az is kérdés, milyen mértékben vagyunk képesek fenntartások nélkül, *feltétlenül* elfogadni egy másik embert, akivel együtt élünk.

Feledékenységről, emlékezethiányról van itt szó; megfeledkeztünk arról, amit az emberek egykor közösen hittek. Hittek ugyanis abban az eszmében, hogy a szüleink feltétel nélkül elfogadnak minket. Olyan erősen hittek ebben, hogy a hit nyelvén egyenesen atyaistenről és anyaistenről beszélünk, mivel azon a véleményen vagyunk, Isten pontosan az, aki az apa vagy az anya képét hordozza, és Isten feltétlenül elfogad minket. Ha tehát tapasztalataink világából eltűnik a feltétlen elfogadás, akkor hogyan képzeljük el egyáltalán egy olyan Istent, aki így viselkedik?

Dietmar Mieth

Forrás: Publik-Forum, 2001/5

Az első magyar nyelvű evangéliumfordítás Márkja 1466-ból — új, pontos olvasatban

„Mért beteljesedett az idő, és elközeléjt Isten országa” (Mk 1,15)

Az első magyar nyelvű bibliafordítás a Szerémségben keletkezett. A négy evangélium magyarítását Pécsi Tamás kamenci oltáros papnak (ma: Sremska Kamenica, Újvidéki járás, Jugoszlávia) és Újlaki Bálint belcsényi plébánosnak (ma: Beočin, Belcsényi járás, Jugoszlávia) köszönhetjük. A két teológus Prágában tanult (1399–1411). A fordítás 1416-ban vagy az azt követő évek során készült. Az 1439-es év egyik éjjelén a huszita papok híveikkel egyetemben Moldvába menekültek Márkiai Szent Jakab hitvizsgáló (inkvizítor) elől – magukkal víve az evangéliumfordítást is. A később tőlük elkobzott eredeti kézirat nem maradt fenn. A négy evangéliumot éppen 535 éve, 1466-ban másolta Németi György ferences szerzetes a csángóföldi-moldvai Tatros város kolostorában (ma: Târgu [Tîrgu] Trotuş, Románia).

Kardos Tibor „a laikus mozgalom magyar bibliájának” nevezi. A fordítás a latin nyelvű Vulgátából készülhetett, a fordítóknak szótárak és egyéb segédeszközök nemigen álltak rendelkezésre. A kisebb pontatlanságok ellenére is erőtől duzzad az ómagyar nyelvű evangélium szövege. (Érdekes körülmény: a kézirat és a másolat helyesírása a cseh mellékjeles írásmódot vette példának, s *P* betűvel jelöli a *nyílt e* hangot, míg a *zárt e-t* *e-vel*.) Szóhasználata magyaros, népies, a legtöbb esetben már megelőlegzi mai nyelvhasználatunkat: *ajánlat* (áldozat), *bűnös művelkedetbéli* (vámos), *feled* (felebarátod), *fordól* (megtér), *Isten országa*, *leváltak* (farizeusok), *jelenség* (jel, csodajel), *meggonoszbodik* (megbotránkozik), *megvigaszt* (meggyógyít, megvigasztal), *menny*, *Szent Lélek* vagy *Szent Szellet*, *templom* stb.

Figyelemre méltó a magyar husziták hithirdetése és gyakorlata. Eleinte csehországi folyamatokat követve a kelyhes irányzat uralkodik (két szín alatti áldozás, egyházi megújulás). Később már ellenzik a halálos ítéletet és az esküdözést, élővízben keresztelkednek, a világiak és a nők is hirdetik az igét és gyóntatnak, istentiszteletet bárhol tartanak magyar nyelvű igeliturgiával és énekekkel (Márkiai Szent Jakab Rómába küldött latin nyelvű jelentése alapján). A magyar husziták kedvenc evangéliuma a Márké. Szívesen magyarázták a teljes egyenlőség elvét a Mk 9,34-ből és a 10,42-45-ből: „*És valaki akarand tüközötték elő lenni, lészén mēndēntēknek szolgál*” (Mk 10,44). A csehországi huszita mozgalomnak az újonnan alapított Tábor településen mintegy két évig (1421-ig) sikerült fenntartania a közszükségleti cikkekre vonatkozó vagyonközösséget. A környező hatalmak viszont nem nyugodtak bele az új államalakulat létezésébe, s a Csehországba irányuló keresztes háborúk az ellencsapásokkal együtt súlyosan érintették a Felvidéket. Az 1437-es erdélyi parasztfelkelés szintén huszita indíttatású volt.

Legyen e most megjelent kis kötet ünnepi főhajtás a mintegy 580 éves magyar szentírásfordítás megalkotói, a magyar teológiai nyelv kezdetei előtt.

M. A.

Márk evangéliuma az első magyar bibliafordításból [1416?–1466]. Bárcki Géza Értéktörző Kiejtési Alapítvány, Budapest–Bicske, 2001. Az érdeklődők 580 forintot áron megkaphatják. *Mégrendelhető: Mészáros András, 2060 Bicske, Vasvári u. 7.; 22-262-183*